

1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda Çocukların Cinsel İstismarı Suçu^(*)

The Crime of Sexual Abuse of Children in the 1858 Penal Code

Funda ÖZTÜRK

Araştırmacı Doktor

Anahtar Kelimeler

*Osmanlı Hukuku,
1858 Ceza
Kanunname-i
Hümayunu,
Tanzimat,
Çocuk,
Cinsel İstismar.*

Öz

İslam dini ve hukuku metinlerinde kadın ve çocukların önemine dair pek çok ifade bulunmaktadır. İslam hukukunu benimsemiş olan Osmanlı Devleti açısından da tabii olarak kadın ve çocuklar hususen değerlidir. Buna mukabil Tanzimat'ın ilanı Osmanlı hukukunda önemli değişikliklere yol açmış ve ilk kez 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda "çocuk" kavramına yer verilmiştir. Bu hukuki düzenlemeyi önemli kılan diğer husus ise çocuğa karşı işlenen cinsel istismar suçunun açıkça ifade edilmesi ve çocuğun hukuki bağlamda koruma altına alınmasıdır. Böylece ceza kanunuyla birlikte toplumsal sınıflandırmada hukuki boyutta çocuğun varlığı görünür kılınmıştır. Bu çalışma ile Osmanlı toplumunda çocuğa karşı işlenmiş cinsel istismar suçu ele alınarak toplumun çocuğa bakış açısı ve çocuğun 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu ile değişen konumu anlatılmaktadır. Bu bağlamda mahkemelere yansıyan ve şikâyet konusu olan çocuk istismarı vakaları arşiv belgeleri doğrultusunda ortaya konmaya çalışılacaktır.

Keywords

*Ottoman Law,
1858 Penal Code,
Tanzimat,
Child,
Sexual Abuse.*

Abstract

There are many statements about the importance of woman and children in Islamic religious and legal texts. Naturally, women and children are especially valuable for the Ottoman Empire, which adopted Islamic law. On the other hand, the proclamation of Tanzimat led to important changes in Ottoman law and the concept of "child" was included for the first time in the 1858 Penal Code. Another issue that makes this legal regulation important is that the crime of sexual abuse committed against the child is clearly stated and the child is protected within the legal context. Thus, with the penal code, the existence of the child in the legal dimension in social classification has been made visible. In this study, the crime of sexual abuse committed against a child in the Ottoman society will be discussed and the society's perspective on the child and the changing position of the child with the 1858 Penal Code will be explained. In this context, child abuse cases that are reflected in the courts and are the subject of complaints will be tried to be revealed in line with archival documents.

(*) Araştırma Makalesi.

Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 01.03.2024, Kabul Tarihi: 19.04.2024.

Bu makale yazarın "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Toplumunda Suç" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin hukuk yapısı şer'î ve örfî hukuk sistemine dayanmakla birlikte Tanzimat Dönemi'nde İslam hukukundan ayrılma başlamış ve modern hukukun temelleri atılmaya başlanmıştır. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda Osmanlı Devleti'nde artık yeni kanunların yapılmasının gerekli ve mühim olduğunun¹ söylenmesi Tanzimat'la birlikte kanunlar hususunda önemli adımlar atılacağı ve değişimlerin yaşanacağını işaretlemiştir. Bu değişimin ilk adımı da 1840 Ceza Kanunu ile atılmış ve daha sonra çıkarılan ceza kanunlarıyla hukuki yapıda birbirini tamamlayan nitelikte ilerleme kaydedilmiştir. 1840 Ceza Kanunu ile kamu hukuku alanında şer'î hukuktan ayrılma başlamış ve kanun hazırlanırken çeşitli kaynaklardan, özellikle Batı'da hazırlanmış kanunlardan yararlanılmıştır². Ancak esas olarak şeriatın ceza hukuku çerçevesinde kalınmıştır. Bununla birlikte Osmanlı tebaasının tümünün eşit olması ve Kanunname'nin, bu işle görevlendirilmiş bir kurul tarafından hazırlanarak ilan edilmesi Osmanlı Devleti'nde yasama ilkesinin ve yasama kuruluşunun ilk görünür denemesi olmuştur³. Kanun'da pek çok suç düzenlenmezken suçlar ve cezaları da ilkel bir şekilde kaleme alınmış ve bazı suçlarda “terbiyeleri icra oluna”, “takibine bakıla” gibi ifadelerle süresi belirtilmeyen cezalara yer verilmiştir. Kanun'da genel suç teorisine ait hüküm olmaması nedeniyle Osmanlı'nın eski kanunlarından pek farklı olmadığı⁴ ve İslam ceza hukukunun genel hükümlerini teyit eder nitelikte olduğu söylenebilir. Kanunname'nin bir diğer eksikliği ise kamu güvenliği olgusuna yer verilmemesidir. Tüm bu eksikliklerine rağmen suçların kanuniliği, kanun önünde eşitlik, keyfi ceza vermenin engellenmesi ve can, mal ile namusun kutsal şahsi haklar olarak kabul edilerek güvence altına alınması Kanun'u değerli kılmaktadır⁵.

1851 tarihli “Kanun-ı Cedid” ise Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından ve daha ayrıntılı olarak hazırlanmıştır⁶. Her ne kadar kamu hukuku alanında şer'î hukuktan ayrılma 1840 Ceza Kanunu ile başlamışsa da sınıf, mezhep ve din farkı gözetilmeksizin uygulanması 1851 Ceza Kanunu ile olmuştur. Böylece ceza hükümleri ve yargılama usulü laik denilebilecek kurallara göre hazırlanmıştır⁷. Bu Kanun'la birlikte ilk kez suçun tekrarlanması ve suça ortak olmaya dair hükümler yer alırken kamu davası da yine bu kanunla Türk hukuk sistemine girmiştir⁸. Devletin, mirasçılar affetse bile suçluyu cezalandırma yetkisine sahip olması, İslam hukukuna aykırı olmakla birlikte modern ceza için önemli bir adımdır⁹. Kanun-ı Cedid'in, 1840 Ceza Kanunu'ndan üslup ve içerik bakımından çok farklı olmadığı lakin daha önce düzenlenmeyen suç ve cezaların düzenlendiği, sabit cezalar yerine hâkimin takdir yetkisini mümkün kılan alt ve üst sınır cezaların belirtildiği¹⁰ de görülmektedir.

¹ KİLİ, Suna / GÖZÜBÜYÜK, Şeref: *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 21.

² LEWIS, Bernard: *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 109; ŞENTOP, Mustafa: *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, Yayılcık Matbaası, İstanbul, 2004 (Ceza Hukuku), s. 28.

³ LEWIS, s. 110.

⁴ DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir: *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt 1*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 125.

⁵ APAYDIN, Bahadır: *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 113.

⁶ OTACI, Cengiz: *Hukukun Laikleşme Serüveni*, Birey Yayın, Ankara, 2004, s. 215; BOZKURT, Gülnihal: “Tanzimat ve Hukuk”, *Tanzimat'ın 150. Yılında Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim-3 Kasım 1989)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 273.

⁷ ORTAYLI, İlber: *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 208; ORTAYLI, İlber: *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedid Neşriyat, Ankara, 2012, s. 416.

⁸ Fakat müddeiummülük/savcılık kurumu halihazırda Osmanlı hukukunda yer almadığı için bu yetkiyi devlet adına kimin üstleneceği bilinmemektedir. Müdde-i umumilerle ilgili ilk hüküm 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde yer alırken nizamnamede bu memurların görev ve yetkileri açıklanmamıştır. “Müdde-i umumilik” tabiri ise ilk kez 1870 tarihli “Dersaadet ve Mülhakat-ı İdare-i Zabita ve Mülkiyye ve Mehakim-i Nizamiyesine Dair Nizamname”sinde kullanılmıştır. Ancak bu kurumun kuruluşu ve görevlerinin belirlenmesi 1879 yılında Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile gerçekleşmiştir. DEMİREL, Fatmagül: *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 244-245; ÜÇÖK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 344; TAHİROĞLU, Bülent: “Tanzimat'tan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 593; BOZKURT, s. 273; ŞENTOP, *Ceza Hukuku*, s. 88.

⁹ OTACI, s. 216.

¹⁰ AKGÜNDÜZ, Said Nuri: *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 56.

1858 Ceza Kanunnâme-i Hümayunu'nun¹¹ İslam hukukuna uygunluğu hususu hakkında kimi hukukçular, Kanun'un, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununa dayandığını söylerken kimileri de İslam hukukuna açıkça aykırı hükümler içermediğini savunmaktadır. Daha ılımlı yaklaşanlar ise Kanun'un Fransa'dan alındığını ancak büyük değişiklik ve ilavelerle kanunlaştırıldığını ifade etmektedir¹². 1858 Ceza Kanunnâmesi'nde cezası gösterilmeyen bir eylemden kimsenin cezalandırılmayacağı, suçlarda da sadece suçu işleyen kişinin mesul olduğu belirtilmiştir. Ancak halkın tepkisini çekmemek için bu durumla çelişen İslam hukuku ceza kuralları ile kısas ve diyet kuralları da varlığını sürdürmeye devam etmiştir¹³. Bu gelişmeler doğrultusunda ceza kanunları hazırlanırken toplumun yapısına dikkat edildiği bununla birlikte dönemin şartlarına da uyum sağlanmaya çalışıldığı ve ilerleme kaydederek adımlar atıldığı söylenebilir. Bu adımlardan biri de bu çalışmanın konusunu oluşturan çocuk istismarı hakkındadır. Çocuklar artık yetişkinlerden ayrı tutularak istismarlarının varlığı kabul edilmiştir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde çocuk istismarı konusunda literatürde önemli boşluk bulunmaktadır. Bu nedenle arşiv belgeleri doğrultusunda Tanzimat Dönemi'nde yaşanmış çocuk istismarı vakaları 1858 Ceza Kanunnâme-i Hümayunu çerçevesinde incelenerek hem hukuki hem de toplumsal boyutu anlatılacaktır.

I. TANZİMAT DÖNEMİ CEZA KANUNLARINDA ÇOCUK İSTİSMARI

Irza geçme/tecavüz suçu bir erkeğin zor kullanarak bir başka insanla cinsel ilişkiye girmesi olarak açıklanabilir. Irza geçme suçu, Osmanlı Devleti'nin mahkeme kayıtlarında “fi'l-i şeni”¹⁴, “hetk-i ırz”¹⁵, “izale-i biki”¹⁶ gibi kavramlarla ifade edilmektedir.¹⁷

Tanzimat'la birlikte ilk kez can, mal ve namusun korunması siyasi taahhüt altına alınırken ceza kanunları ile de bu taahhüt eyleme geçirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1840 ve 1851 Ceza Kanunlarında¹⁸ can, mal ve namusa yönelik adımlar atılırken 1858 Ceza Kanunu'nda daha radikal düzenlemeler yapılmıştır.

1840 Ceza Kanunu'nda “Onur ve haysiyet de ırz gibi önemlidir.” denilerek hakaret, sövme gibi fiiller namus suçu kapsamında ifade edilirken 1851 Ceza Kanunu'nda bu suçlara kız kaçırma ve sarhoşlukla birlikte sarkıntılık da eklenir. Sarkıntılık suçunun odak noktası ve cezalandırılan husus sarhoşken kız kaçırma vakalarında fiilin ne suretle işlendiğine dikkat çekilmektedir. Örneğin “Kız evlenmek için mi kaçırıldı?”, “Kızın rızası var mı?”, “Kıza karşı cinsel istismar gerçekleştirildi mi?” gibi soruların cevaplarına göre suç derecelendirilip suçlu cezalandırılır. 1858 Ceza Kanunu'nu¹⁹ daha radikal yapan

¹¹ Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında Meclis-i Âli-i Tanzimat'ın sekiz üyesinden oluşturulan bir komisyon tarafından eski ceza kanunları ile Tanzimat Dönemi ceza kanunları, 1855 tarihli Men'-i İrtikab Kanunnâmesi, şeyhülislamlığın eklediği maddeler ve diğer kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. AKGÜNDÜZ, Ahmet: “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesinin Hukukî Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men-i İrtikab Kanunnâmesi”, *Bellekten*, 1987, Cilt 51, Sayı 199, s. 156-157; CİN, Halil / AKGÜNDÜZ, Ahmet: *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 327.

¹² ŞENTOP, Mustafa: “Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, Cilt 3, Sayı 5, s. 658.

¹³ BERKES, Niyazi: *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Çev.) KUYAŞ, Ahmet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 223.

¹⁴ Fi'l-i şeni (kötü fiil): “Irza geçme [mutlaka “ırza geçme” manasına gelmez]. Bu çalışmada fi'l-i şeni irza geçme vakaları için kullanılmıştır. DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006, s. 267.

¹⁵ Hetk-i ırz, “namus perdesini yırtma” demektir. DEVELLİOĞLU, s. 396.

¹⁶ İzale-i biki, “kızlığı bozma” demektir. DEVELLİOĞLU, s. 472.

¹⁷ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda cinsel istismar deyiminden; a. “15 yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılaya yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış” b. “Diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar anlaşılır”, denilmektedir. MERAN, Necati: *Açıklamalı-İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 532. Tanzimat Dönemi ceza kanunları incelendiğinde çocuklara yönelik gerçekleştirilen bu fiilin tanımlaması yapılmamış sadece fi'l-i şeni ifadesine yer verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada ifade edilen cinsel istismar deyimini kavramsal anlamda kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'na göre cinsel istismar, “çocuklara karşı bedensel temasta bulunma yoluyla cinsel amaçla işlenen bir fiil” olarak ifade edilmektedir.

¹⁸ Bkz. Ahmed Lütfi: *Mirât-ı 'Adâlet yahud Tarihçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye*, 1304; Ahmet Lütfi: *Osmanlı Adalet Düzeni*, (Çev.) BEYLEM, Erdiç, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.

¹⁹ Bkz. AKGÜNDÜZ, Ahmet: *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*, Cilt 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011; KARAKOÇ, Serkiz: *Ceza Kanunu-Tahşiyeli*, Sanat Matbaası, 1331.

ise doğrudan “hetk-i ırz edenlerin mücazâtı beyanındadır” başlığı altında namusa yönelik suçların ele alınması ve bu başlık altında cinsel saldırıyı ifade eden meselelere değinilmesidir. Örtük beyanlar yerine artık açıkça namusa yönelik saldırılar ifade edilirken, çocuk istismarının cezai yaptırımını da yine bu başlık altında açıklanır. Tanzimat Dönemi ceza kanunlarında ilk kez *çocuk* kavramı kullanılarak 11 yaşından küçükler çocuk olarak kabul edilir. 1858 Ceza Kanunu’nda cinsel saldırının bu şekilde ifade edilmesine etki eden hususlardan biri Kanun’un *Code Penal*’den faydalanılarak hazırlanmasıdır. Bu doğrultuda *Code Penal*’de yer alan *kamusal ahlaksızlık*’a dair maddelere yer verilmezken *cinsel taciz* ve *ırza saldırı* ile ilgili bölümlerden uyarılama yapılır²⁰.

II. OSMANLI HUKUKUNDA ÇOCUK KİMDİR?

Bu çalışmanın konusu Tanzimat Dönemi’nde çocuk istismarı olduğundan Osmanlı hukukunda dolayısıyla da İslam hukukunda kime çocuk denildiğinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Buna göre, İslam hukukçuları ehliyet bakımından insan hayatını beş aşamaya ayırır. İlk aşama *cenin dönemidir* ve ana rahminde başlayıp doğumla sona erer. Ceninin eksik hak ehliyeti bulunurken eda ehliyeti yoktur. İkinci aşama *çocukluk dönemidir* ve doğumdan temyiz dönemine kadar olan süreçtir. Bu dönemdeki çocuğa *gayrı mümeyyiz küçük* denilir. Hak ehliyeti olmakla birlikte eda ehliyeti yoktur. Üçüncü aşama olan *temyiz dönemi* ise henüz buluğa ermemeyle birlikte iyiyi kötüden, kârı zarardan ayırabilme gücüne sahip çocukları ifade eder. Bu dönemdeki çocuğa *mümeyyiz küçük* denilir. İslam hukukçuları genel olarak 7 yaşının bitimi ile bu çağın başladığını söyler. Bu dönemde çocuklar eksik eda ehliyetine de sahiptirler. Dördüncü aşama *buluğ dönemidir* ve biyolojik olgunluğa erişim ile başlar. Kişi bu dönemde reşit olmamışsa tam eda ehliyetine sahip değildir. Son aşama ise *rüşt dönemidir*, bu dönem genellikle buluğ ile birlikte gerçekleşse de bu zorunluluk değildir ve tespiti gerekmektedir. Genel olarak rüşt için bir yaş belirtilmemiştir. Baliğ olan kişi reşit de olmuşsa tam ehliyete sahiptir²¹.

İslam hukukçuları ve Osmanlılar, 9 ile 15 yaş arasını çocukluktan yetişkinliğe geçiş ve birbirini tamamlayan çeşitli aşamaların gerçekleştiği dönem olarak görmüştür. Genel olarak fiziksel olgunluğa ulaşan, adet görmeye başlayan bir kız çocuğu 9 yaşını bitirdiğinde *bâliğa*, alt sınır olarak 12 yaşını tamamlayan erkek çocukları ise *bâliğ* kabul edilir. Buluğa ermenin üst sınırı ise her iki cinsiyet için 15 yaşın tamamlanmasıdır. Toplumsal yaşam içerisinde kız çocuklarının genellikle 12-14 yaşlarında, erkek çocuklarının ise 14-15 yaşlarında buluğa eriştikleri anlaşılmaktadır²². Bu sayılar bireyin evlenmesi, borçlanması, alım-satım yapması gibi pek çok yetkiye sahip olup olmadığının göstergesidir ancak bu standartlaştırma toplum açısından bireysel gelişimin arka planda kalmasına neden olmaktadır. Örneğin buluğa girmiş her kız ya da erkeğin evlenmeye hem fiziksel hem de ruhsal açıdan uygun olduğuna dair bir algı oluşmaktadır. Halbuki gerek İslam hukukunda gerekse Osmanlı hukukunda bireyin gelişimine göre bu yaşların değişebileceği söylenmektedir. Bu doğrultuda mahkeme kayıtlarında, şer’iyye sicillerinde genellikle çocuğun küçük olduğunu belirtmek için *sagîr/sagîre*, *sabi/sabiyye* ve *na-bâliğa* gibi kavramlar kullanılmıştır.

1868-1876 yılları arasında yürürlüğe giren Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin²³ 986. maddesinde erkeklerde buluğ yaşı 12, kızlarda 9 iken her iki cinsiyet için buluğ yaşının üst sınırı 15 olarak kabul edilmiştir. Bu yaşa kadar buluğ belirtileri göstermeyen erkeklere mürâhik, kızlara ise mürâhika denilmektedir.²⁴ Esas değişim ise 1917 tarihli Hukuk-ı Âile Kararnamesi’yle yaşanmış ve erkeklerde buluğ yaşının üst sınırı 18, kızlarda 17 olarak belirlenmiştir.²⁵

²⁰ TUĞ ONARAN, Başak: “1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu’nda Irz ve Namus Kavramlarının Kodifikasyonu ve Toplumsal Cinsiyet”, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2022, Cilt 5, Sayı 2, s. 227.

²¹ CİN, Halil / AKYILMAZ, Gül: *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2020, s. 293-295.

²² ARAZ, Yahya: “Osmanlı İstanbul’unda Çocuk Olmak”, (Ed.) YILMAZ, Coşkun: *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Toplum*, İBB Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 476.

²³ AKGÜNDÜZ, Ahmet: *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 297.

²⁴ Ali Haydar Efendi: *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Cilt 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 1826.

²⁵ AYDIN, M. Akif: “Hukûk-ı Âile Kararnamesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, Cilt 18, s. 316.

Hem kavramsal hem de nitelik bakımından 1858 Ceza Kanunu'ndaki değişimin görülebilmesi için 1840 ve 1851 Ceza Kanunları çerçevesinde çocuk istismarının nasıl ele alındığı birkaç örnekle açıklanabilir. Örneğin, 1845 yılında Karahisâr-ı Şarkî sancağı İskefsir kazası müdürü Hacı İbrahim Ağa, Bodurcuoğlu İbrahim'in *sagire* üvey kızının bekâretini bozmaya cesaret ettiği ve şikâyet üzerine mahkeme yapılmadan İstanbul'a kaçtığı haber alınmıştır. Fakat İbrahim'in kaçması tecavüz olayını işlediği anlamına gelmediğinden önce araştırılıp bulunması ve sonrasında yargılanarak gerekli cezanın verilmesine karar verilmiştir²⁶. Bir başka vakada ise 1850 yılında Karahisâr-ı Şarkî sancağında Gürze köyüne yerleşmiş olan zimmi Nikola'nın 10 yaşındaki bakire kızı Mariya aynı köyden zimmi Kırz tarafından kaçırılır. Babanın şikâyeti üzerine kız bulunur ve kaçırılan kişi de olayı kabul eder fakat ifadesinde olayın zorla değil isteyerek olduğunu belirtince dava şer'an hadd-i zina olarak açılır. Bu doğrultuda Kırz'ın ceza kanunu gereğince mahalinde altı ay müddetle hapsedilmesine karar verilir²⁷. İlk olayda *sagire* denilerek kızın küçük olduğu belirtilmiş fakat yaşı açıkça belirtilmemiştir. Zanlı kaçtığından cezai yaptırımın nasıl uygulandığı bilinmemekle birlikte olayın çocuğa karşı yapılmış bir istismar kapsamında ifade edilmemesi mümkün olabilir. Ayrıca istismarcının çocuğa yakınlığı hususuna dair de farklı bir cezai yaptırım uygulanıp uygulanmayacağı belirsizdir. İkinci vakada ise kızın 10 yaşında olduğu açıklanmış olduğu halde rıza esas alınarak cezai yaptırım uygulanmış ve mesele çocuğa karşı cinsel saldırı olarak değil şer'an hadd-i zina kapsamında değerlendirilmiştir. Muhtemeldir ki kız adet gördüğü için artık *sagire* değil buluşa erişmiş biri olarak değerlendirilmiş ve sadece adet görmüş olduğu için mağdur değil fail olmuştur. Yine belgede kız çocuğunun ifadesi açıklanmazken erkeğin ifadesi doğrultusunda cezai yaptırım belirlenmiş ve kız çocuğunun rızası olduğu kabul edilmiştir.

1851 Ceza Kanunu kapsamında gerçekleşen vakalarda çocukların yaşlarından ziyade bekâretlerine dikkat çekilerek cezai yaptırım uygulanmaktadır²⁸. Bu durum henüz kanunlarda dahi çocuk istismarına yer verilmediğini göstermektedir. Örneğin Küre-i Nühas -Kastamonu- kazası Battallar köyünden Cemidoğlu Mehmet, Döndü ve *sagire* Ayşe'nin zorla bekâretine zarar vermiştir. Açılan davada Mehmet, Döndü'nün bekâretini bozduğunu kabul edip Ayşe olayını reddedince hadd-i şer'î ile kız kaçırma olayına ceza verilmesi gerekmiş ve Mehmet'in hapis tarihinden itibaren bir sene müddetle mahalinde prangaya konulmasına karar verilmiştir²⁹. Çocuk olan Ayşe'nin istismarı ise yine görülmemiştir denilebilir.

III. 1858 CEZA KANUNNAME-İ HÜMAYUNU'NDA ÇOCUK İSTİSMARI

1858 Ceza Kanunu ilan edilmeden önce vakalarda hüküm verilirken çocuğun yaşı ve fiilin zorla gerçekleşmesi gibi unsurların odak noktası olmadığı söylenebilir. 1858 Ceza Kanunu'ndan sonra dahi toplumsal olarak henüz bu hususların önem arz etmediği anlaşılırken kanun önünde artık çocuğun rızasının hükmü olmadığı açıkça belirtilmektedir. Örneğin Yozgat kasabasında Hacı Mehmet'in 5 yaşındaki sabi oğlu Şükrü'ye kasaba ahalisinden Veli oğlu Ahmet fi'l-i şenî yapınca olay, Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş ve muhakemat dairesinde görüşülmüştür. Ahmet, Şükrü'ye rızasıyla bu fiili yaptığını itiraf etmişse de 5 yaşında çocuğun rızasının hükmü olmayacağından Ahmet'in buna göre cezalandırılması gerekmektedir, denilmiştir³⁰.

Birçok hâkim, hükmü açıklarken zor kullanma, rızanın kabul edilemeyeceği gibi unsurları dikkate alarak cezai yaptırımı ağırlaştırmaktayken sadece ceza kanununun gereğini uygulayan hâkimlerde bulunmaktadır. Keza cezai yaptırımın artırılıp artırılmayacağı hâkimin takdir yetkisindedir. 1863 yılında Caferoğlu Hanefi, Kızılkoca kazasında Saray köyünden Ebiloğlu İbrahim'in 5 yaşındaki kızı Ayşe'nin bokrini izale ettiğini sorgusunda itiraf edince Hanefi'nin Ceza Kanunu'nun 197. maddesi

²⁶ A.} MKT., 29/89 (03.11.1261/03.11.1845) (Belgelerin arşiv künyesi ile Hicri ve Miladi takvim tarihleri verilmiştir).

²⁷ A.} MKT. MVL., 30/38 (12.10.1266/21.08.1850).

²⁸ A.} MKT. UM., 69/70 (16.10.1267/14.08.1851); A.} MKT. MVL., 64/67 (22.10.1269/29.07.1853).

²⁹ A.} MKT. MVL., 45/80 (27.11.1267/23.09.1851).

³⁰ MVL., 749/4 (25.04.1284/27.08.1867).

hükmünce hapis tarihinden itibaren bir sene müddetle mahalinde hapsedilmesine hükmolunmuştur³¹, denilmiştir. Bu vakada hâkimin takdir yetkisini kullanarak cezayı üst sınırdan verdiği anlaşılmaktadır.

1858 Ceza Kanunu'nda "*madde 197: Her kim 11 yaşından aşağı bir çocuğa fi'l-i şeni' icra eyler ise, altı aydan aşağı olmamak üzere muvakkaten hapis cezasıyla mücazat olunur*" denilerek çocuk kavramı belirli bir sınır içerisine alınmış ve çocuğa karşı yapılan cinsel eylem ayrı tutulmuştur. Artık tecavüz vakası ile çocuğa tecavüz vakası ayrı nitelik kazanmıştır. Diğer bir madde ise suçun zorla gerçekleştiğine dair "*madde 198: Bir adam bir kimseye cebren fi'l-i şeni' icra eder yani ırzına geçer ise muvakkaten küreğe konulur*" hüküm içermektedir. Ceza Kanunu'nun bu hükmüyle mahkeme kayıtlarında fiilin zorla olduğuna dair vurgu yapılarak söz konusu çocuklar olduğunda zorla ırzına geçilmiştir, denilerek suçlunun 198. madde gereğince de yargılanması sağlanmaktadır. Bu durum hâkimin takdir yetkisi ile suçluya verilen cezanın arttırılmasına olanak tanımaktadır. Misal 1859 yılında Bozok sancağı, Kızılkoca kazasına bağlı Pembecik köyünden İbrahim, tahminen 7 yaşındaki Elife'yi bağa götürüp zorla bekâretini bozunca olay Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiştir. İbrahim'in inkârı nedeniyle mesele her ne kadar şer'î sabit olamamışsa da Elife'nin bekâretinin bozulmuş olduğu muayene sonucu anlaşılmıştır. Ayrıca olay, iki kişi tarafından haber verildiğinden kanunun 198. maddesi esas alınarak cezai işlem uygulanması istenmiştir³². Cinsel şiddetin yanı sıra bu şiddeti ispatlayabilmek için çocukların muayene edilmesi yine cinsel şiddetin neden olduğu başka bir travmadır.

Kanunun yanı sıra toplumun çocuğa bakış açısı da büyük önem taşımaktadır. 1867 yılında Karacaviran köyünde yaşanan vaka toplum algısının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Olay, İbrahim'in 5-6 yaşlarındaki kızı Fatma'nın komşularının çocuklarıyla oyun oynamak için ahırlarına gitmesiyle başlar. Komşu Habib ahırda çocuklarıyla oynarken yanlarına gelen Fatma'nın başına çöküp buluğa ermemiş kızın bıkırını izale eder. Fatma sorgusunda Habib'in çocuklarıyla ahırlarında oynarken kendisini ahırda öküzün oraya götürüp fi'l-i şeni' yaptığını ve ahırda bulunan diğer çocuk Esme'nin onları görünce bağırıldığını kendisinin ise kan içinde kaldığını anlatır. Habib ise Fatma'nın çocuklarıyla oynamak için her zaman ahırlarına geldiğini, o günde yine geldiğini ancak böyle bir olayın yaşanmadığını söylemiştir. Köyün imamı Yusuf Efendi, ihtiyarları Ömer oğlu Yusuf, Ahmet oğlu Hasan, Memük, Hüseyin, İbrahim ve Halil de sorgularında Habib'in kendi ahırında Fatma'nın bıkırını izale ettiğini söylemişlerdir. Bu iddialarını ise kızın önünü ve yanını kanlı görmeleri ve Habib'in de "*beni Sivas'a götürsen şeytana uydum böyle bir şey yaptım*" diye içlerinde itiraf etmesini göstermişler ve bu sözlerinden dolayı kabahati açıkça ortadadır, demişlerdir. Bunun üzerine ceza kanununun 200. maddesinin uygulanması ve bıkırın tazmini hususunda meselenin meclis-i kebire havalesi bildirilmiştir³³. Çocuk istismarının önüne baba olmak dahi geçememiştir. Habib, Fatma yaşlarında çocukları olduğu halde çekinmeden ve utanmadan çocukları ile oynayan bir başka çocuğu istismar etmiştir. Bu duruma zemin hazırlayan nedenlerden biri olarak toplumda çocuk kavramının yer edinmemiş olması gösterilebilir. Zira, bu fiil Habib'in çocuklarına yapılmış olsa Habib'de diğer pek çok baba gibi kızını ya o kişi ile evlendirmeye ya da namusunun tazminatını almaya çalışması muhtemeldir.

Belirli yaş sınırlamalarıyla çocuk kavramı açıklanmaya çalışılmakla birlikte toplumsal hayatta kişinin davranışları da çocukluktan çıkıp çıkmadığının göstergesi olabilir. Trabzon'da yaşanan vakada 9 yaşındaki kızın bahçede kardeşi ile oyun oynaması ve şeker vaadi ile kandırılması kişinin buluğa ermesi ile çocukluktan çıktığı anlamına gelmediğini göstermektedir. Vaka ise şöyledir: 1860 yılında Trabzon'da Bayram mahallesinden çiftçi Mustafa çavuşun oğlu Salih'in komşusu Mehmet Ağa'nın 9 yaşındaki kızını kandırarak hanesine götürdüğü ve bıkırını izale ettiği olay araştırılırken ortaya çıkar. Ceza Kanunu'nun 197. ve 200. maddeleri gereği tutuklandığı tarihten itibaren altı ay süreyle hapsedilmesi, tanzim akçesinin alınıp kızın babasına verilmesi Trabzon valisi tarafından Meclis-i Vâlâ'da

³¹ MVL., 656/23 (20.04.1280/4.10.1863).

³² A.} MKT. MVL., 111/79 (27.04.1276/23.11.1859).

³³ MVL., 747/120 (22.12.1283/27.04.1867).

görüşülmek üzere sunulur. Vaka ve sonrasında gerçekleşenler ise anlatılanlara göre şu şekildedir: Salih, erkek kardeşi Şükrü ile evlerinin önünde oynayan küçük kıza “*gel sana şeker vereceğim*” diyerek kızı kendi evlerindeki odasına götürür ve Şükrü’yü de meyve yemesi için bahçedeki erik ağacına gönderir. Salih, kızın bıkırını izale ettikten sonra eline on para ve Şükrü’ye de birkaç tane erik vererek kapıdan çıkıp gider. Ardından çocuklar annelerine durumu anlatır ancak asıl kanıt Salih’in ayakkabılarının üzerindeki kan lekeleridir. Salih’in anne ve babası ile komşuların dahi kanı gördükleri ve hatta “*bu işi niçin ettin*” diyerek babasının Salih’i darp ettiği söylenir. Oğlanın ailesi nikah yapılmasını istese de o bunu kabul etmez. Buna rağmen baba, nikah anlaşması için birkaç kişi ile birlikte Mehmet Ağa’nın yanına gider. Mustafa çavuş kızı 4 bin kuruş bedel ile oğluna nikahlamak ister ancak hazır akçesi olmaması nedeniyle bu akçeye karşılık mülk göstererek senet yapılmasını talep eder. Şahitlik için bulunan Halil Efendi ve Aziz Ağa’nın “*böyle şeyler hükümetin bileceği iş olup gidek hükümet aracılığıyla tesviye edek*” diye cevap vermeleri üzerine mesele yargıya taşınmış olur³⁴. Mahkemede Kanun’un 197. maddesi hükmünün uygulanmasına karar verilmiştir³⁵. Bu vakada dikkat çeken hususlar kızın ve zanlının ailesinin kızı çocuk olarak nitelendirmeksizin namusunu temizlemek adına istismarcısı ile evlendirmeye çalışması ve vakanın tecavüz gerçekleşince değil verilecek olan ücret konusunda anlaşamayanca mahkemeye taşınmasıdır. Bu durum toplumun çocuğa bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Zira 9 yaşındaki kız, çocuk değildir ve namus kavramı para ile denk görülebilmektedir. Lakin olay mahkemeye taşınınca hükmün Kanun’un 197. maddesi gereğince verilmesi toplumsal olarak değişmeyen çocuk ve istismarının kanunla değişmeye başladığını göstermektedir. Bununla birlikte istismarcısı ile evlenmesine izin vermeyen babalar da bulunmaktadır. Örneğin, 1860 yılında İsmail köyünden Topal Ahmet oğlu Mehmet’in 7 yaşında bakire kızı Fatma, hizmetçileri bulunan yine aynı köyden kör Çırakoğlu Ali’ye yemek götürdüğü sırada Ali’nin Fatma’nın bıkırını zorla izale ettiği babası Mehmet tarafından iddia edilmiş ve mahkemede Ali de olayı itiraf edip Fatma ile evlenmeyi istemiştir. Ancak baba, buna razı olmadığını açıklayarak kızının tazmin akçesini ve Ali’nin cezalandırılmasını talep eder. Kanununun 200. maddesine göre Ali’den bin kuruş tazmin akçesi tahsil edilerek baba Mehmet’e verilmesine ve 197. madde hükmünce Ali’nin altı ay müddetle hapsine karar verilmesi hususu görüşülmüştür³⁶. Lakin babanın kızını korumak için mi bu şekilde davrandığı yoksa sadece tazmin akçesini alıp kızını bir başkası ile evlendirme niyetinde mi olduğu bilinmemektedir.

Osmanlı Devleti’nde gerek yönetim anlayışında gerek toplumda çocuğun çocuk olarak bir yeri ve anlamı yokken 1858 Ceza Kanunu ile çocukların varlığı kabul edilerek dokunulmazlıkları hukuki bağlamda güvence altına alınmıştır. Bu güvence doğrultusunda çocuklarını korumaya çalışan bir annenin feryadı tarihte yerini şu şekilde alır: 1860 yılında Osmanlı tebaası ve Latin milletinden Anat Hatun, evinde kiracı olan Osmanlı tebaası ve Rum milletinden Yani’nin, kızları 9 yaşındaki Linko ve 7 yaşındaki Karmile’nin ırzına geçmeye çalıştığı iddiası ile şikâyetle bulunur. Yani sorgusunda bu iddiayı reddetse de kızların muayenesi sonucunda bekâretlerinin örselenmiş olduğu ve ayrıca Yani’de bulunan bir hastalığın çocuklara sirayet etmiş olduğu da anlaşılmıştır. Bu delillere rağmen Yani inkârda ısrarcı olunca Anat Hatun Yani’ye hitaben “*benim toz ekmeğimi yedin ve iki sabi evladımı berbat eyledin cümlemizin ma’budı olan cenab-ı hüddadan dilerim ki tez vakitte dünyayı gören iki gözün önüne aksın*” diyerek beddua etmiştir. O sırada hemen Yani’nin gözünün biri şişmiş, kendisine bir hastalık gelip mecalsiz ve takatsız kalınca hastaneye gönderilmiştir. Akabinde tedavi ettirilmiştense de iki gözü birden şişip kapanmış ve gözünün biri altı saat zarfında akmış diğeri de akmak üzere bulunmuştur. Bu olay küçük çocuklara yaptığı fiil hakkında şüphelerin ortadan kalkmasına neden olmuş çünkü Yani, sekiz seneden beri Anat Hatun’un evinde oturup onun ekmeğini yemiş ve çocuklara kötülüğe cüret etmiştir. Yaşanan bu durum ise manevi bir delildir. Ancak Yani’de olan hastalığın çocuklarda da görülmesi usul ve kurallar gereği ispata kâfi olduğundan Yani, Kanun’un 197. maddesi gereğince yargılanmış ve hapis tarihinden itibaren altı ay

³⁴ A.} MKT. MVL., 118/26 (29.12.1276/18.07.1860).

³⁵ A.} MKT. MVL., 118/57 (07.01.1277/26.07.1860).

³⁶ MVL., 604/93 (25.05.1277/09.12.1860).

müddetle hapsedilmesine ve müddeti sonunda tahliyesine karar verilmiştir. Ayrıca olayın örnek teşkil etmesi için Takvîm-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'te ilan edilmesine de izin verilmiştir³⁷. Bu olayda annenin bedduası sonrasında yaşananlar toplumun manevi yapısına dokunacak şekilde ifade edilerek çocuklara dokunmanın hukuki boyutu haricinde manevi boyutunun da olduğu gösterilmek istenmektedir.

1861 yılı içerisinde yaşanan çocuk istismarı vakaları hemen her yerde çocukların istismarcılarla karşılaşabileceğini göstermektedir. Örneğin, Seydişehir kazasına bağlı Nuzumle köyü ahalisinden Mehmet'in 8 yaşındaki kızı Emine'nin bickrini izale eden Abdullah'ın teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs'a gönderilmesine ve 500 kuruş tanzim akçesinin Abdullah'tan alınıp kızın babasına verilmesine karar verilmiştir³⁸. Yine Tavas kazasından 8 yaşındaki Ayşe'ye cinsel istismarda bulunan Osman'ın tanzim akçesi alınmakla birlikte üç sene müddetle Kıbrıs'ta küreğe konulması kararlaştırılmıştır³⁹. Bu yaştaki çocuklara yapılan istismarda 197. madde esas alınmakla birlikte yaşları nedeniyle rızanın hükmü olmayacağı dolayısıyla fiilin zorla yapıldığı belirtilerek hâkim takdir yetkisini kullanmış ve cezai yaptırımı ağırlaştırmıştır⁴⁰. Ayşe'den sadece bir yaş büyük olan Emine'nin ise ifadesinin hükmü olmamıştır. Zanlının zorla olmadı ifadesi esas alınırken Emine'nin zorla oldu ifadesi kanun önünde de hükümsüz sayılmıştır. Çünkü kız çocuğunun beyanından başka bir ispatı yoktur. Aynı yıl gerçekleşen olay ise şu şekildedir: Bayramiç kazasının bir köyünde Koca Osmanoğlu Ahmet'in 9 yaşındaki kızı Emine, akranı kızlarla çeşme önünde oynarken Abdurrahman oğlu Ali gelerek "*seni karındaşın istiyor gitmez isen döğecek*" demesi üzerine Emine koşarak gider. Bu sırada Ali, Emine'nin arkasına düşüp dere kenarına gelince kızın ağzını kapatıp bickrini zorla izale eder. Lakin Ali, olayın kızın rızası ile olduğunu söyleyince yani zorlamayı reddedince kızın da başka bir kanıtı olmadığından hüküm açıklanırken ağırlaştırıcı maddelere yer verilmez. Neticesinde bir yıl hapis cezası yeterli görülüp serbest bırakılır. Kanuna göre tazmin akçesi ödenmesi gerekli iken kızın ailesi tarafından Ali tazmin akçesinden de affedilir. Tazminin tahsili davacının talebine bağlı olduğundan Ali'den tazmin akçesi alınmaz⁴¹. Bu bağışlayıcılığın sebebi ne olabilir, acaba bir kız çocuğu daha istismarcısı ile evlendirilmiş olabilir mi? Ayrıca bu olayda hukuki olarak iki şey dikkat çekmektedir: Birincisi çocuğunun muayene ettirilmemesi ki aile buna razı gelmemiş olabilir. İkincisi ise çocuğun rızası olmaz ifadesinin hüküm verilirken kullanılmamış olmasıdır. Her ne kadar çocuk istismarı olduğu açıkça ifade edilmemiş dahi olsa artık çocukların hukukken yok sayılmadığı ve suçluların az veya çok cezalandırıldıkları görülmektedir.

Çocuklara karşı cinsel istismarda cezai yaptırımı ağırlaştıran bir başka husus ise çocuğun kaçırılmak suretiyle istismar edilmesidir. Örneğin 1861 yılında Adana'ya bağlı Çanakçı köyünden Mehmet'in 10 yaşındaki kızı Emine, gece annesiyle uyurken Harputlu Ahmet, arkadaşı Yusuf, kolcu Mehmet ve çoban Mustafa tarafından bir hayvana bindirilip kaçırılmıştır. Arkadaşları ile birkaç saat mesafe beraber gittikten sonra ayrılmışlar ve Ahmet, bazı şeyler vaat ederek kızın bickrini izale etmiştir. Anne ve kızın sorgusundan anlaşıldığı üzere kız ve annesi onları görünce bağırışlarsa da seslerini duyuramamışlar ve anneyi darp edip kızı zorla kaçırmışlardır. Ahmet ise dört ay önce kızın kendisi ile evlendirilmek üzere söz verildiğini ancak sonradan başkasıyla evlendireceğini duyunca kızı kaçırp bu olayı gerçekleştirdiğini kabul eder. Arkadaşlarının ise Ahmet'e yardım ettiği kesinleşmediğinden bu kişilere suça yardımdan yaptırım uygulanamaz. Ancak Ahmet'in buluşa ermemiş bir kızı zorla kaçırdığına şüphe olmadığından mahallinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle küreğe konulmak üzere Kıbrıs'a gönderilmesine karar verilir⁴². Başka bir kaçırma olayı ise Konya'nın İzvid Ulvi köyünde yaşanır. İsmail'in Hacı Hüseyin oğlu Mahmut'un 11 yaşındaki kızı Zahide'yi gece hile ile hanesinden çıkarıp zorla orada bulunan asakir-i

³⁷ A.} MKT. MVL., 122/4 (22.04.1277/7.11.1860).

³⁸ MVL., 609/28 (28.09.1277/09.04.1861).

³⁹ A.} MKT. MVL., 137/1 (01.06.1278/04.12.1861).

⁴⁰ A.} MKT. MVL., 132/68 (19.03.1278/24.09.1861); MVL., 614/41 (28.02.1278/4.09.1861).

⁴¹ MVL., 610/7 (08.11.1277/18.05.1861).

⁴² A.} MKT. MVL., 136/3 (17.05.1278/20.11.1861); MVL., 613/1 (08.12.1277/17.06.1861). Ailesinin yanından kaçırılarak istismara uğrayan başka çocuklara da rastlamak mümkündür. MVL., 610/84 (27.11.1277/6.06.1861).

nizamiye çavuşlarından Mehmet'in evine götürdüğü ve bickrini izale ettiği ihbar edilir. İsmail sorgusunda olayı reddetse de ebenin kontrolü sonucunda kıza zarar verildiği ortaya çıkar. Bu nedenle Mehmet hakkında da soruşturma başlatılır. Çünkü Kanun'un 206. maddesi ilavesinde her kim bir *balığa* veya *gayr-i balığayı* zorla kaçırılması emrinde yardım ederse onun bir aydan altı aya kadar hapsolmesi yazılıdır. Ancak Mehmet çavuş onları sadece evine kabul ettiğinden çavuşun Ceza Kanunu gereğince bir ay müddetle hapsedilmesi Ordu-yı Hümayûn müşirine bildirilir⁴³. İsmail'in ise hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir edildikten sonra üç sene müddetle Kıbrıs'ta küreğe konulmasına ve ayrıca tazmin akçesinin alınıp kızın velisine verilmesine hükmolunur⁴⁴. Ceza Kanunu'nda 11 yaşından aşağı olmak denilerek yaş sınırı belirlenmekle birlikte belgelerden bickr-i balığa olarak geçen 11 yaşındaki çocuklarında cinsel şiddete maruz kaldığı anlaşılmaktadır⁴⁵. Ancak ceza hukukuna göre onlar çocuk değildir. Ve bu vakada verilen cezada temel nokta kızın zorla kaçırılmak suretiyle istismara uğramasıdır. Yukarıda bahsi geçmiş olan Habib bir başkasının çocuğuna tecavüz ederken kimi babalar, üvey babalar da kendi canlarına, emanetlerine bu suçu işlemektedir. 1859 yılında Murat kaptan *11 yaşındaki* üvey kızı Fatma'ya zorla fi'i şeni' yapıp olayı itiraf etmesi üzerine üvey baba olması yani çocuğa olan yakınlığı dikkate alınarak hapis tarihinden itibaren teşhir edildikten sonra beş sene müddetle Tersane-i Amire'de küreğe konulmasına, izale-i bickr maddesinden dolayı da kanunen tazmin akçesi alınarak kızın velisine verilmesine karar verilmiştir⁴⁶. Bu vakada da dikkat çekilen husus yaş değil istismarcının mağdura yakınlığıdır.

Genel olarak çocukların yaşadığı cinsel istismarda babaların, amcaların, dedelerin şikâyetçi olduğu görülmektedir. Fakat çocuğun vasisi olmadığı durumlar söz konusu olunca olayı gören veya bilgi sahibi olan kimselerin de çocuk adına şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır. 1892 yılında gece evine girerek *9 yaşındaki* yetime Ayşe'nin bickrini zorla izale eden komşu Halil ve arkadaşı Kabaklıoğlu Mehmet yakalanmışlardır. Bu surette bedel-i bickrin tazmin ettirilmesi ve bu kişilerin cezalandırılması için Hamidiye kazasına bağlı Hasan Şeyh Tekkesi köyü ahalisinden ve Tophane-i Amire beylik fırını hademesinden Ahmet imzasıyla dilekçe verilince mesele, gereği yapılmak üzere araştırılacaktır, denilmiştir⁴⁷. Başka bir vakada ise anne babası olmayan çocuğun istismardan kurtulması için akrabalarının başvurusu söz konusudur. 1859 yılında Sinop sancağı Boyabad kazasına bağlı Şehriviran divanında yaşayan Abdullah, *5 yaşındaki* Hanife'yi velisi olmadığı halde oğlu sabi Mustafa'ya nikahlamıştır. Çocuğun hem annesi hem de babası vefat ettiğinden velisi kalmamıştır. Ancak akrabalarının da bu evliliğe izni yoktur, bu nedenle kıyılan nikah şer'an dahi bozulmuştur, denilerek nikahın feshiyle sabiyenin Dersaadet'e akrabalarının yanına gönderilmesi için Sinop kaymakamına amca Galip Bey tarafından dilekçe yazılır⁴⁸.

Ceza Kanunu'nda 11 yaşından aşağı olan kişiler çocuk olarak nitelendirilmelerine rağmen 9 yaşından itibaren buluşa erişmeleri nedeniyle bu yaş itibarıyla cinsel istismarda mahkeme kayıtlarında vurgulanan nokta küçüklükleri değil bekâretleri olmuştur. Örneğin 1866 yılında Lapseki kazasına bağlı Musa köyünden sığırtmaç Yusuf'un *10 yaşında* bakire kızı Habibe altı yaşındaki küçük erkek kardeşiyle birlikte değirmene giderlerken yine o kasabada Okçular köylü Musa'nın 17 yaşındaki oğlu Mehmet'in derede kızın bickrini zorla izale ettiği iddia edilir. Mehmet, sorgusunda olayı itiraf edince Ceza Kanunu'nun 200. maddesi gereğince bin kuruş tazmin akçesi alınıp kızın velisine verilmesine ve kendisinin hapis tarihinden itibaren 18 yaşından küçük olmasından dolayı teşhir edilmeden üç sene müddetle küreğe konulmasına karar verilir⁴⁹. 10 yaşında olup da henüz balığ olmayan çocuklarda ise cezai yaptırım belirlenirken yine mağdurun balığ olmadığına dikkat çekilir⁵⁰.

⁴³ MVL., 609/49 (08.12.1277/17.07.1861).

⁴⁴ A.} MKT. MVL., 130/87 (10.02.1278/17.08.1861).

⁴⁵ İ.MVL., 319/13481 (22.02.1271/14.11.1854); MVL., 616/65 (03.04.1278/8.10.1861).

⁴⁶ A.} MKT. MVL., 111/79 (27.04.1276/23.10.1859).

⁴⁷ DH. MKT., 1981/88 (09.01.1310/3.08.1892).

⁴⁸ A.} MKT. DV., 136/68 (24.07.1275/27.02.1859).

⁴⁹ MVL., 745/64 (19.02.1283/3.07.1866).

⁵⁰ A.} MKT. UM., 430/21 (17.03.1277/3.10.1860); MVL., 609/3 (11.10.1277/22.04.1861); MVL., 602/52 (29.01.1277/17.08.1860).

Erkek çocuklarının da kız çocukları gibi cinsel istismara maruz kaldığı görülmektedir. Erkek çocuklarına gerçekleştirilen bu istismarın azımsanmayacak surette olduğu da söylenebilir. Örneğin, 1859 yılında Bolu sancağına bağlı Alaplı kazası ahalisinden Koca Ali'nin *sagir* oğlu Emin'i kaza sakinlerinden Çotur Mehmet zorla kesr-i irza cesaret etmiştir⁵¹. Yine 1860 yılında Isparta'da İkinci Mahallesi ahalisinden Ağlasonlu oğlu Mustafa'nın aynı mahalleden Tuğcu oğlu Mustafa'nın 5 yaşındaki sabi oğlu Abdulhalim'e zorla fi'l-i şeni' yaptığı ihbar ve araştırma sonucu ortaya çıkmıştır. Mustafa'ya Kanun'un 197. maddesinin, ayrıca kendisi bu gibi işlerde sabıkalı olduğundan kanunun 198. maddesinin uygulanması hükmolunurken, 5 yaşında bir sabi çocuk hakkında bu kötülüğü zorla yapmaya cesaret ettiğinden hakkındaki cezanın şiddeti arttırılarak hapis tarihinden itibaren mahalinde teşhir edildikten sonra beş sene müddetle Kıbrıs'ta küreğe konulmak üzere oraya gönderilmesi Meclis-i Vâlâ'dan mazbatayla bildirilmiştir⁵². Bir başka vakada da 1861 yılında Taşköprü kazasına bağlı Kırall köyünden Ortan oğlu Ali'nin 3 yaşındaki oğlu Ahmet'e hizmetkarları Çinganoğlu Mehmet, evin ahırında zorla fi'l-i livata yapmıştır. Babanın şikâyeti üzerine vaka ortaya çıkmış ve Mehmet'in beş sene müddetle küreğe konulmak üzere Sinop'a gönderilmesine karar verilmiştir⁵³. 1863 yılında Isparta'da Cami'-i Atik mahallesinden Köseoğlu'nun tahminen 4 yaşındaki oğlu İbrahim'e aynı mahalle sakinlerinden tahminen 18 yaşında olan Müftioğlu Mehmet'in fi'l-i şeni' yaptığı iddia edilerek şikâyetçi olununca Mehmet'in firar ettiği anlaşılır ve araştırma başlatılır. Mehmet, Isparta'ya iki saat mesafedeki Sav köyünde ele geçirilir ve sorgusunda evinde yalnızken çocuğun evine geldiğini ardından annesinin gelip oğlu İbrahim'i alıp götürdüğünü, çocuğa ilişmediğini, fi'l-i şeni' yapmadığını sadece olay, onun üzerine atıldığından komşuların dövmesinden korkup Sav köyüne kaçtığını ve iki gün orada kaldığını söyler. Mehmet her ne kadar inkâr etse de çocuğun muayenesinden olay anlaşılır ve Mehmet hapsedilerek esas karar beklenir⁵⁴. Toplumsal çöküş açısından bakıldığında çocuk istismarı büyük önem arz etmektedir ve yukarıda bahsi geçen vakalara benzer pek çok arşiv belgesi bulunduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra hırsız ve eşkıya gibi suçluların da yine çocuk istismarında rol oynadıkları görülmektedir⁵⁵.

Savaştan kurtulup Anadolu topraklarına sığınan kişilerde çocuk istismarı ile karşı karşıya kalmışlardır. 1861 yılında Gelibolu kazası Dursun köyü sakinlerinden Kazakoğlu Hüseyin, Kırım muhacirlerinden Mehmet'in 6 yaşındaki kızı Fatma'nın bibrini zorla izale edince Hüseyin'in mahalinde teşhir edildikten sonra dört sene müddetle küreğe konulmak üzere Tersane-i Amire'ye gönderilmesine karar verilmiştir⁵⁶.

Gayrimüslimler, çocuk istismarı hususunda kimi zaman olayın faili kimi zaman da mağduru olmaktadır. 1865 yılında Aydın sancağı Ödemiş kasabası sakinlerinden Gregor'un *sabiye* kızı Susano'yı ustası süpürge almak üzere çarşıya gönderir ancak bu sırada kasaba sakinlerinden Aron'un kızı tutup dükkân altındaki mağazaya götürdüğü ve ağzını çaputla tıkayıp bibrini zorla izale ettiği iddia edilir. Aron bu iddiayı sorgusunda inkâr etse de olay, şikâyette bulunan üç Hristiyan'ın yeminli ihbarıyla ortaya çıkar. Neticesinde hem tazmin akçesi alınması hem de teşhir edildikten sonra üç sene müddetle mahalinde küreğe konulmasına karar verilir⁵⁷. Başka bir olayda 1864 yılında Palu kazasında yaşanır: Küçük Ziver köylü Abdurrahman'ın kızı *sabiye* Hani'nin Ermeni milletinden Tomas tarafından bibrinin izale edildiği iddia edilir. Sorgu tutanaklarının Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyyeye havale edilmesi üzerine olay muhakemat dairesinde görüşülür. Bu sırada ebe kadın tarafından kızın fena halde yaralandığı bilgisi verilir. Bunun üzerine kız henüz iyileşmediğinden ve kaç günde iyileşeceğinin bilin-

⁵¹ MVL., 588/55 (18.01.1276/17.08.1859); MVL., 597/75 (05.11.1276/25.05.1860).

⁵² A.} MKT. MVL., 122/59 (13.05.1277/27.11.1860).

⁵³ MVL., 615/90 (27.03.1278/02.10.1861); MVL., 612/31 (03.01.1278/11.07.1861).

⁵⁴ MVL., 652/70 (07.03.1280/22.08.1863).

⁵⁵ A.} MKT. MVL., 121/67 (09.04.1277/25.10.1860).

⁵⁶ MVL., 944/7 (11.08.1278/11.02.1862); MVL., 615/52 (06.03.1278/11.09.1861); A.} MKT. MVL., 132/52 (17.03.1278/22.09.1861).

⁵⁷ MVL., 743/31 (12.08.1282/31.12.1865).

mesi gerektiğinden gereğinin daha sonraya bırakılmasına ve kızın kaç yaşında olduğunun da bildirilmesine karar verilir⁵⁸.

Çocuk istismarında zanlının gayrimüslim mağdurun da Müslüman olması kimi zaman infial yaratmakta ve toplumun harekete geçmesine neden olmaktadır. 1893 yılında Uşak'ta Ohannes isimli bir Ermeni tarafından 6 yaşındaki bir Müslüman kızının bikri izale edilince olayı haber alan ahali tarafından Ohannes tutulduğu Palancızade Hanı odasının penceresinden atılarak öldürülmüştür. Bu olaya adaletli ve hakkaniyetle bakılacağı halka münasip bir şekilde bildirilmiş ve istenilmeyen şeylerin meydana gelmemesi için hemen telgrafla Kütahya mutasarrıflığına tebliğ edilmiştir. Ayrıca hükümetin elinde olan bir zanlının kışkırtma ile halk tarafından öldürülmesine sebep olanlar hakkında da kanun hükmünün yerine getirilmesi bildirilir. Keza telgraflardan anlaşıldığı üzere Ohannes'in han odasında öldürülmesinde polislin tedbirsizliği söz konusudur. Yine Ohannes'in olayı, vefatından önce itiraf ettiği de mutasarrıflıktan alınan diğer bir telgrafla bildirilmiştir⁵⁹. Bu olaya böylesine tepki verilmesinin nedenlerinden biri olarak hem Osmanlı toplumunda hem de gayrimüslim cemaatlerinde farklı dini gruplarının evlenmesinin uygun görülmemesi gösterilebilir.⁶⁰ Zira farklı dini grupların evlenmesine dahi izin verilmezken böylesi menfi bir olay yaşanmıştır.

Çocuk istismarı suçu hem toplumsal hem de hukuksal boyutlara sahip olmakla birlikte bir devletin iç meselesidir. Ancak bu dönemde yabancı devletlerin gayrimüslimleri koruma adı altında Osmanlı Devleti'nin hukukuna karıştığı da görülmektedir. 1872 yılında Küçükçekmece kazasına bağlı Belgrad köyünden Nikola Velahaki'nin 10 yaşındaki kızına koruyucu Hacı'nın zorla fi'l-i şeni' yaptığı ancak cezasız bırakıldığı Rum patrikhanesinden takdim edilmiştir. Koruyucunun iddiaları reddettiği, Nikola'nın da defalarca istenildiği halde hükümete gelmediği, şimdiye kadar ise davacının gelmesinin beklenildiği sonradan geldiğinde ise gerçek vasisi olmadığı anlaşıldığı, ancak yine de konunun araştırıldığı ve henüz bir neticeye ulaşamadığı için açıklama yapılmadığı⁶¹ belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nde her ne kadar ceza hukuku alanında eksiklikler söz konusu olsa da devletin ve hukukun Müslüman-gayrimüslim gibi bir ayırım yapmaksızın kanun çerçevesinde suçlulara cezai yaptırım uygulandığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı hukukunun temelini İslam hukuku ve örfi hukuk oluşturmakla birlikte Tanzimat'la hukuki yapıda değişim ve modernleşme başlamıştır. Çocuğa karşı işlenen fi'l-i şeni' ilk kez 1858 Ceza Kanunu'nda ifade edilmiştir. Ceza kanununda çocuğa yer verilmesinin toplum nezdinde hemen kabul görmediği cinsel istismar vakalarından ve suç neticesindeki tepkilerden anlaşılabilmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri olarak Osmanlı toplumunda çocuğun birey olarak yer edinmemiş olması gösterilebilir. Kimi zaman *namusumuz kirlendi*, etraf duymasın, rezil olmayalım anlayışı ile yargı yoluna gidilmezken kimi zamanda kız çocukları istismarcıları ile evlendirilerek *namusu temizlenmeye* çalışılmıştır. Namus kavramına atfedilen bu bakış açısı arşiv belgelerinde rastlanılan vakalardan daha fazla çocuk istismarının olduğunu düşündürmektedir.

Çocuk istismarının ceza kanununda yer alması dahi uzun süreç almıştır. 1840 ve 1851 tarihli ceza kanunlarında ne çocuğa dair ne de cinsel istismara dair emareler vardır. Lakin namusa hakaret, kız kaçırma gibi suçlara yer verilerek tecavüz ve çocuğa karşı cinsel istismarın da zemini oluşturulmuştur. 1858 Ceza Kanunu, Fransa'nın *Code Penal*'inden faydalanılarak hazırlandığından cinsel istismar suçunda çocuğun yaş haddi 11 olarak belirlenmiştir. Ancak İslam hukuku ve Osmanlı toplumunun bire-

⁵⁸ MVL., 675/48 (24.01.1281/29.06.1864).

⁵⁹ Y. MTV., 78/25 (04.11.1310/20.05.1893); BEO., 207/15452 (08.11.1310/24.05.1893); BEO., 221/16562 (01.12.1310/16.06.1893); DH. MKT., 2062/46 (21.11.1310/6.06.1893).

⁶⁰ ORTAYLI, İlber: *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 99.

⁶¹ ZB., 5/51 (27.10.1289/28.12.1872).

Yin küçüklüğüne dair farklı anlayışlara sahip olması nedeniyle bu yaş haddinin toplum nezdinde hemen yer edinemediğini göstermiştir. Cinsel istismar vakalarında ceza kanunu ile de bu algıların önüne geçilemediği anlaşılmaktadır. 8 yaşındaki bir çocuğun uğradığı istismar karşısında çocuğun rızası olamaz denilerek hüküm verilirken 9 yaşındaki çocuk için aynı ifadeler söylenmemiştir. Çünkü 9 yaşındaki kız çocuğu büyümenin gerekliliklerini yaşadığı için cinsel istismarın bir çocuğa değil buluğa erişmiş bir kıza karşı gerçekleştiği algısı söz konusudur. Bu nedenle hüküm açıklanırken cezai yaptırımın ağırlaştırılmadığı anlaşılmaktadır. Hâkim, çocuğun rızası olmaz deyişini 9 yaşında buluğa erişmiş kız için kullanmamış ancak yaş haddi nedeni ile de 197. madde gereğini uygulamıştır. Bu durum teoride ifade edilen hususlarla uygulamanın aynı doğrultuda olmadığını göstermektedir.

Çocuk istismarında çocuğa yakınlık derecesinin de dikkate alınması ceza hukuku açısından önemli bir adımdır. Çocukların aile büyükleri tarafından istismar edilmesi toplumsal ahlak açısından daha sarsıcıdır. Keza çocukları koruyup kollayacak olan ilk yapı ailedir. Aile içinde yaşanan böylesi vakalar Osmanlı aile yapısını temelden sarsacak niteliktedir. Ailenin yanı sıra çocuklara daha çok komşu, komşu çocuğu, hizmetçi, komşu esnaf, kiracı gibi yakın çevredeki kişilerce zarar verildiği anlaşılmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nde hem kurumsal hem de toplumsal pek çok farklılık yaşanmış ve kimi kültürel kodlar değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu kodlardan biri de çocuk ve çocuk istismarına yöneliktir. Osmanlı toplumunda çocuk algısı oluşmadığı için gerçekleşen istismarında bir çocuğa karşı yapıldığı düşünülmemektedir. Bu nedenle çocuk istismarına 1858 Ceza Kanunu'nda yer verilerek hem hukukta hem de toplumda önemli bir adım atılmıştır. Ancak hukuk alanında değişen anlayışın toplum nezdinde hemen yer edinemediği de söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Lütfi: *Mirât-ı 'Adâlet yahud Tarihçe-i 'Adliyye-i Devlet-i 'Aliyye*, 1304.
- Ahmet Lütfi: *Osmanlı Adalet Düzeni*, (Çev.) BEYLEM, Erdinç, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet: *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku, Cilt 1*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet: "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnâmesinin Hukukî Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men-i İrtikab Kanunnâmesi", *Bellekten*, 1987, Cilt 51, Sayı 199, s. 153-191.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet: *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.
- AKGÜNDÜZ, Said Nuri: *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Ali Haydar Efendi: *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, Cilt 3*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.
- ARAZ, Yahya: "Osmanlı İstanbul'unda Çocuk Olmak", (Ed.) YILMAZ, Coşkun: *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Toplum*, İBB Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 476-489.
- APAYDIN, Bahadır: *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- AYDIN, M. Akif: "Hukûk-ı Âile Kararnamesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, Cilt 18, s. 314-318.
- BERKES, Niyazi: *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Çev.) KUYAŞ, Ahmet, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- BOZKURT, Gülnihal: "Tanzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150. Yılında Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim-3 Kasım 1989)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 271-277.
- CİN, Halil / AKGÜNDÜZ, Ahmet: *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.
- CİN, Halil / AKYILMAZ, Gül: *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya, 2020.
- DEMİREL, Fatmagül: *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010.
- DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006.
- DÖNMEZER, Sulhi / ERMAN, Sahir: *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt 1*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- KARAKOÇ, Serkiz: *Ceza Kanûnu-Tahşiyeli*, Sanat Matbaası, 1331.
- KİLİ, Suna / GÖZÜBÜYÜK, Şeref: *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- LEWIS, Bernard: *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- MERAN, Necati: *Açıklamalı-İçtihatlı 5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- ORTAYLI, İlber: *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
- ORTAYLI, İlber: *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2012.
- ORTAYLI, İlber: *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.
- OTACI, Cengiz: *Hukukun Laikleşme Serüveni*, Birey Yayın, Ankara, 2004.
- ŞENTOP, Mustafa: *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 2004 (Ceza Hukuku).
- ŞENTOP, Mustafa: "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, Cilt 3, Sayı 5, s. 647-672.
- TAHİROĞLU, Bülent: "Tanzimat'tan Sonra Kanunlaştırma Hareketleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 588-601.
- TUĞ ONARAN, Başak: "1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu'nda Irz ve Namus Kavramlarının Kodifikasyonu ve Toplumsal Cinsiyet", *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2022, Cilt 5, Sayı 2, s. 209-239.
- ÜÇÖK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Arşiv Kaynakları**Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivi (BOA)**

Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı [A.} MKT.] 29/89.

Sadaret Deavi Evrakı [A.} MKT. DV.] 136/68.

Sadaret Meclis-i Vâlâ Evrakı [A.} MKT. MVL.] 30/38; 64/67; 45/80; 118/26; 118/57; 111/79; 122/4; 137/1; 132/68; 136/3; 130/87; 111/79; 122/59; 132/52; 121/67.

Sadaret Umum Vilayet Evrakı [A.} MKT. UM.] 430/21; 69/70.

Bab-ı Ali Evrak Odası [BEO] 207/15452; 221/16562.

Dahiliye Mektubi Kalemî [DH. MKT.] 1981/88; 2062/46.

İrade Meclis-i Vâlâ [İ. MVL.] 319/13481.

Meclis-i Vâlâ [MVL] 615/90; 612/31; 652/70; 944/7; 743/31; 675/48; 588/55; 597/75; 745/64; 609/49; 609/28; 604/93; 749/4; 656/23; 747/120; 602/52; 609/3; 615/52; 613/1; 610/7; 610/84; 614/41; 616/65.

Yıldız Mütenevvi Maruzat [Y. MTV.] 78/25.

Zaptiye [ZB.] 5/51.